

УДК 378:8-057.875

*Горохова Тетяна Олександрівна,
викладач кафедри української мови
Київського університету імені
Бориса Грінченка*

ГРАМАТИЧНА КОМПЕТЕНЦІЯ ЯК СКЛАДОВА ПРОФЕСІОГРАМИ СТУДЕНТА-ФІЛОЛОГА

У статті охарактеризовано основні складові граматичної компетенції студентів-філологів, визначено поняття компетенції, компетентності, комунікативної компетенції.

Ключові слова: компетентність, компетенція, комунікативна компетенція, мовна компетенція, граматична компетенція.

Сучасна система освіти зазнає значних змін у зв'язку з прогресивними перетвореннями, що здійснюються в усіх життєво важливих сферах нашого суспільства, підтриманням Україною ідей Болонського процесу та інтеграцією в європейський освітній простір. Нинішні пріоритети державної політики в галузі освіти зорієнтовані на підготовку фахівців з високим інтелектуальним потенціалом, розвиненими фаховими компетенціями, здатних до самореалізації і саморозвитку.

На важливості всебічного розвитку майбутнього фахівця, формування його ключових та професійних компетенцій наголошується у Законах України «Про освіту», «Про вищу освіту», Національній доктрині розвитку освіти, Державній національній програмі «Освіта (Україна ХХІ століття)», де зазначено, що головна увага сучасної системи освіти має бути зосереджена на підготовці нового покоління педагогічних працівників, підвищенні загальної культури, професійної кваліфікації та соціального статусу педагога до рівня, що відповідає його ролі в суспільстві. Якісна підготовка педагогічних кадрів, формування професійної компетентності педагогів вимагають від організації навчального процесу у вищому навчальному закладі спрямованості на формування відповідних фахових компетенцій майбутніх фахівців.

Особливої актуальності ця проблема набуває для студентів-філологів, оскільки якість підготовки майбутніх вчителів української мови та літератури великою мірою залежить від рівня сформованості складових професійно-педагогічної компетенції. Важливе місце у професіограмі сучасного філолога відведено граматичній компетенції як складової комунікативної.

Професійну підготовку вчителя, її науково-теоретичні та методичні засади досліджували А. Алексюк, О. Біляєв, Н. Дем'яненко, І. Зязюн, Н. Кузьміна, Н. Ничкало, В. Сластьонін та ін. Вирішенням проблеми навчання граматики займалися П. Бабінська, О. Вовк, О. Горошкіна, Н. Голуб, Н. Дика, Р. Дружененко, О. Караман, С. Караман, Л. Косяк, Л. Мацько, Ю. Пассов, М. Пентиліук, М. Плющ, І. Рахманов, Н. Складенко, Л. Черноватий, С. Шатілов, С. Яворська та інші науковці.

Мета статті полягає у детальному описі, характеристиці та теоретичному обґрунтуванні поняття граматичної компетенції як складової професіограми студентів-філологів.

У спеціальній літературі зазначається, що складовими будь-якої компетенції є знання, вміння, ставлення та навички. О. Ткачук зауважує, що поняття **компетенція** сприймається як похідне, вужче від поняття **компетентність**. Це соціально закріплений освітній результат [10, 156]. За визначенням О. Ткачук, **компетенція** (лат. *competentia*, від *competo* – взаємно прагну, відповідаю) – об'єктивна категорія, суспільно визнаний рівень знань, умінь, навичок, ставлень тощо в певній сфері діяльності людини. Н. Кузьміна вважає формування компетенцій кінцевим результатом процесу освіти, а **компетентність** – властивістю особистості [7, 90]. І. Зязюн **компетентність** тлумачить як якість особистості, що ґрунтується на знаннях, інтелектуально й особистісно обумовленому досвіді соціально-професійної життєдіяльності людини. [8, 35] Щоправда, визначення та розмежування цих дефініцій і донині в науковій літературі остаточно не визначені.

Найбільше визначень поняття «професійна компетентність» стосується досліджень у галузі професійної педагогічної компетентності, що у спеціальній літературі визначається по-різному, а саме, як:

- певний психічний стан, що дозволяє діяти самостійно й відповідально, як оволодіння людиною здатністю й уміннями виконувати визначені професійні функції (А. Маркова);
- наявність спеціальної освіти, глибокої загальної й спеціальної ерудиції, постійне підвищення власної науково-професійної підготовки (В. Зазикін та А. Чернишова);
- професійна готовність та здатність суб'єкта праці до виконання задач і обов'язків щоденної діяльності (К. Абульханова);
- потенційна готовність розв'язувати задачі зі знанням справи (П. Симонов).

На думку більшості дослідників, показниками професійної компетентності є загальна сукупність об'єктивно необхідних знань, умінь та навичок; уміння правильно їх застосовувати під час виконання своїх функцій; знання й прогнозування можливих наслідків певних дій; результат праці людини; практичний досвід; гнучкість методів; критичність мислення, а також професійні позиції, індивідуально-психологічні якості й акмеологічні інваріанти.

Н. Кузьміна окреслює професійно-педагогічну компетентність як сукупність таких компонентів: спеціальна компетентність; методична компетентність у галузі способів формування знань, умінь і навичок учнів; психолого-педагогічна компетентність; рефлексія професійної діяльності [7, 90].

Для детального опису важливих складових професіограми майбутнього фахівця-філолога нами виокремлено граматичну компетенцію, яка виявляє себе як невід'ємна складова комунікативної компетенції, тобто як уміння мовця будувати ефективну мовленнєву поведінку, яка відповідає нормам соціальної взаємодії, притаманним конкретній культурі; вміння учасників спілкування володіти комунікативними стратегіями, правилами спілкування й передбачає органічну єдність мовної, мовленнєвої, прагматичної та предметної компетенцій [2, 228].

Професор Д. Ізаренков дотримується такої думки, що обсяг поняття «комунікативна компетенція» не обмежується двома видами мовленнєвої діяльності особистості (слухання і говоріння), а й уможливорює існування чотирьох типів мовленнєвої компетенції, що співвідносяться з основними видами

мовленнєвої діяльності (слухання, говоріння, читання, письмо) [6, 54]. Вчений вважає базовими складовими комунікативної компетенції мовну, мовленнєву, предметну і прагматичну компетенції.

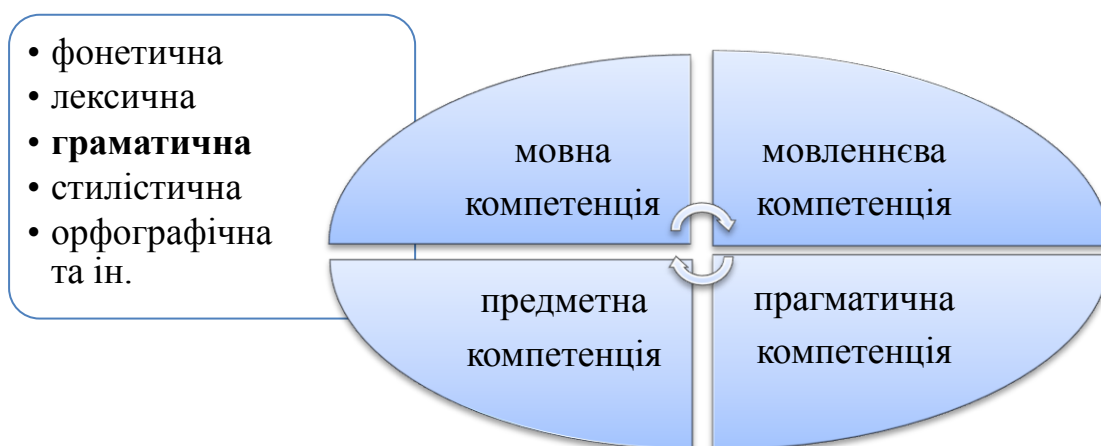
Мовна компетенція (лінгвістична або нормативно-мовна) – обізнаність з мовою: мовними одиницями, їх виражальними можливостями, тобто знання мови; володіння мовними уміннями й навичками, складниками якої є: фонетична, лексична, граматична, стилістична, орфографічна компетенції та ін. [1, 2]

Мовленнєва компетенція – уміння використовувати мовні засоби, адекватні меті спілкування, тобто володіння мовленнєвими уміннями і навичками. Мовленнєва компетенція особистості виявляється у сформованості умінь користуватися усною і писемною літературною мовою, багатством її виражальних засобів залежно від цілей і завдань висловлювання та громадського життя. [3, 10]

Прагматична компетенція виявляється в здатності до здійснення мовленнєвої діяльності, зумовленої комунікативною метою свідомого вибору необхідних форм, типів мовлення, врахування ознак функціонально-стильових різновидів мовлення (опису, роздуму, розповіді). [6, 51]

Предметна компетенція – це вміння відтворювати в свідомості картину світу (предмети, явища і взаємозв'язок між ними на основі активного володіння загальною лексикою). [6, 55]

Структуру комунікативної компетенції, можна подати у вигляді схеми:

Усі наявні та можливі комунікативні компетенції мають рівний статус, оскільки кожна з них повною мірою задовольняє інтелектуальні (концептуальні)

потреби її власника. Тому володіння мовою слід оцінювати з погляду рівня сформованості відповідної комунікативної компетенції.

Визначальними особливостями граматичної компетенції нами виокремлено:

- здатність розуміти й виражати значення, продукуючи і розпізнаючи правильно оформлені згідно з цими принципами фрази і речення (що є протилежним заучуванню та відтворенню їх як стійких формул) [5, 112].
- неусвідомлене вживання граматичних форм рідної та іноземної мови згідно із законами і нормами граматики (рід, число, відмінок тощо), чуття граматичної форми, наявність корекційних навичок щодо правильності вживання граматичних форм. [1, 3]
- внутрішнє невербалізоване знання граматичної системи мови, знання морфологічної та синтаксичної системи мови (типології форм), а також набору правил [9, 73].

Як зазначає О. Вовк, граматична компетенція забезпечує системне знання лексичного, морфологічного, синтаксичного, фонетичного та орфографічного аспектів мови для побудови осмислених і зв'язних висловлювань; володіння граматичними поняттями, а також засобами вираження граматичних категорій; навички і вміння адекватно використовувати граматичні явища у мовленнєвій діяльності в різноманітних ситуаціях спілкування для розв'язання мовленнєво-розумових проблемних завдань [4, 20].

Граматична компетенція нами тлумачиться як наявність у майбутнього філолога відповідних знань, умінь, навичок, особистісних якостей, які можна подати у вигляді конструкта таких компонентів: мотиваційного, гностичного, діяльнісного та особистісного.

Провідним системотвірним компонентом є мотиваційний, оскільки потреби, мотиви, цілі діяльності є тими психічними елементами, від яких залежить як ефективність процесу оволодіння знаннями, так і якісні характеристики результату. **Мотиваційний компонент** граматичної компетенції майбутнього вчителя-словесника знаходить відображення у потребі фахівця до саморозвитку та самовдосконалення, орієнтації на підвищення рівня обізнаності з граматичною

структурою мови, роботі над практичною реалізацією теоретичних знань з морфології та синтаксису української мови, вмінні подолати внутрішньомовну інтерференцію, що виникає у білінгвістичній свідомості студентів – аналогію в утворенні і вживанні граматичних форм.

Гностичний компонент виділяється на основі положення про вирішальну роль теоретичних знань у розвитку особистості. Цей складник передбачає системне формування комплексу знань граматики української мови, а саме, як зазначається у навчальній програмі «Сучасна українська літературна мова» (розробники: С. Караман, О. Караман, Н. Дика), студенти повинні знати:

- поняття про граматику як структуру, а саме систему засобів і правил творення слів, словоформ і їх зв'язку в процесі комунікації, граматичну будову сучасної української літературної мови, загальні принципи системності граматичного рівня української мови і конкретні механізми його функціонування на засадах взаємозумовлених правил;
- поняття «частина мови», принципи виділення частин мови, розмежування за категоріально-значеннєвим, формально-граматичним і функціонально-синтаксичним критеріями повнозначних іменних і неіменних частин мови;
- синтаксичну систему як функціональну взаємодію одиниць різного рівня, що репрезентують граматичну будову мови в її комунікативних виявах, сучасні теоретичні дослідження з проблем синтаксису, теоретичні положення про системність синтаксичних зв'язків та ієрархічний характер їх організації, різновиди синтаксичних одиниць тощо.

Діяльнісний компонент граматичної компетенції забезпечує реалізацію теоретичних знань на практиці. Підпорядковуючись мотиваційному та гностичному компонентам, діяльнісна складова досліджуваної компетенції набуває характеристик свідомої діяльності. Насамперед, цей компонент пов'язаний з такими вміннями та навичками:

1) репродуктивні

- розкривати конкретні механізми функціонування граматичного рівня української мови на засадах строго взаємозумовлених правил;

- з'ясовувати функціональне призначення самостійних та службових частин мови;
- з'ясовувати предмет синтаксису української мови, характеризувати типи синтаксичних зв'язків, їх форми, різновиди семантико-синтаксичних відношень, визначати синтаксичну специфіку словосполучення та речення;
- пов'язувати речення в межах надфразових єдностей тощо.

2) аналітичні

- конкретизувати абстрактну суть таких основних понять, з'ясовувати лінгвістичну природу граматичної форми, граматичного значення, граматичного способу, граматичної категорії, аналізувати лінгвістичну й когнітивну природу принципів виділення частин мови, характеризувати самостійні й службові частини мови як важливі засоби вираження формальних і значеннєвих зв'язків між словами, виконувати повний морфологічний аналіз повнозначних і службових частин мови.
- визначати й описувати синтаксичні одиниці різних рівнів, виконувати повний синтаксичний аналіз словосполучення та речення;
- визначати предикативну основу, засоби вираження головних членів речення, другорядні члени речення, розрізняти первинні і вторинні функції відмінкових форм частин мови, графічно представляти синтаксичні конструкції, характеризувати текст як лінгвістичну й комунікативну одиницю тощо.

3) рецептивні

- сприймати відповідні комунікативні одиниці, оформлені засобами граматики;
- автоматично ідентифікувати граматичні риси.

4) продуктивні

- дотримуватися сучасних правописних норм, пов'язаних з іменниковою і прикметниковою словозміною;
- виявляти навички практичного використання прямого і зворотного порядку слів у реченні залежно від стильової та жанрової належності, доцільно використовувати, правильно інтонувати речення, правильно вживати розділові знаки;

- оптимально вибирати та варіювати мовленнєві структури, здійснювати свідомі синонімічні заміни в усному та писемному мовленні, володіти засобами вираження зв'язків і відношень між фразами і лексемами у висловлюванні тощо.

5) прогностичні

- прогнозувати синтаксичні схеми висловлювання та граматично правильно оформлені конструкції.

Особистісний компонент слугує одним із основних механізмів внутрішнього саморуху особистості. Він характеризується здатністю студентів до логічного осмислення граматичних явищ української мови на основі аналізу, синтезу, індукції, дедукції, узагальнення, систематизації тощо. Цей компонент пов'язаний з мисленням, інтуїцією, самоконтролем, здатністю самостійно оволодівати новими знаннями.

Варто зазначити, що усі компоненти (мотиваційний, гностичний, діяльнісний та особистісний) тісно пов'язані між собою.

Отже, наявність зазначених компонентів граматичної компетенції є важливою умовою становлення студента-філолога як фахівця. Для ефективного формування усіх складових граматичної компетентності важливо орієнтуватися на закономірності, принципи та правила засвоєння теоретичних знань, аспекти організації знань в мисленні і пам'яті людини, застосовувати методи і прийоми розвитку пізнавальних здібностей студентів.

Окреслюючи перспективи подальших наукових розвідок, зазначимо, що у подальшому ми зосередимо свій дослідницький інтерес на теоретичному обґрунтуванні організаційно-методичних умов формування граматичної компетенції студентів-філологів на засадах текстоцентричного підходу.

ЛІТЕРАТУРА

1. Артющкіна Л. М., Рудь О. М. Мовленева компетентність як складова комунікативного процесу державних службовців / Л. М. Артющкіна, О. М. Рудь // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: soippo.narod.ru/documents/konf_zhuk/artushkina_rud.doc
2. Бацевич Ф. С. Вступ до лінгвістичної генології. Навчальний посібник / Ф. С. Бацевич. – К.: Видавничий центр «Академія», 2006. – С.228.

3. Веніг Н. М. Формування мовленнєвої компетенції старшокласників : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук: спец. 13.00.02 «Теорія методики навчання (російська мова)» / Наталія Миколаївна Веніг. – К., 2001. – 16 с.
4. Галызин И. Д. Управление процессом усвоения знаний / И. Д. Галызин. – М., 1991. – 92 с., с. 20
5. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти : вивчення, викладання, оцінювання / наук. ред. укр. видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва ; [пер. з англ. О. М. Шерстюк]. – К. : Ленвіт, 2003. – 273 с., с. 112-113
6. Изаренков Д. И. Базисные составляющие коммуникативной компетенции и их формирование на продвинутом этапе обучения студентов-нефилологов / Д. И. Изаренков // Русский язык за рубежом. - №4. -1990. - С. 54-60,54
7. Кузьмина Н. В. Профессионализм личности преподавателя и мастера производственного обучения / Н. В. Кузьмина. – М.: Просвещение, 1990. – С. 90.
8. Педагогічна майстерність : Підручник / І. А. Зязюн, Л. В. Крамущенко, І. Ф. Кривонос та ін.; За ред. І. А. Зязюна. – К. : Вища шк., 1997. – 349 с.
9. Поршнева Е. Р. Грамматические концепты и способы их построения при изучении иностранного языка / Е. Р. Поршнева, О. В. Спиридонова // Иностр. яз. в шк. – 2008. – № 6. – С.73 – 77., 73
- 10.Ткачук О. С. Мовно-мовленнєва компетенція на уроках української мови в початкових класах / О. С. Ткачук // Вісник Житомирського державного університету, Випуск 44. Педагогічні науки. – С. 156.

ГОРОХОВА Т. А. ГРАМАТИЧЕСКАЯ КОМПЕТЕНЦИЯ КАК СОСТАВНАЯ ПРОФЕССИОГРАММЫ СТУДЕНТА-ФИЛОЛОГА

В статье охарактеризованы основные составляющие грамматической компетенции студентов-филологов, определено понятие компетенции, компетентности, коммуникативной компетенции.

Ключевые слова: компетентность, компетенция, коммуникативная компетенция, языковая компетенция, грамматическая компетенция.

GOROKHOVA T. A. GRAMMATICAL COMPETENCE AS A PART OF PROFESSIONAL PROGRAM OF STUDENTS OF PHILOLOGY

The article describes the main components of the grammatical competence of students of philology, the concepts of competence and communicative competence are determined.

Keywords: competence, communicative competence, language competence, grammatical competence.